

RESPECTAREA DREPTURILOR BĂȘTINAȘILOR SAU DEZNAȚIONALIZARE? CAZUL BASARABIEI *

Cercetarea sociologică empirică poate să-ți dea o imagine a ceea ce este la un moment dat, dar ea singură nu te poate ajuta să înțelegi complexul proces ce l-a suportat o populație formată din mai multe etnii dacă nu faci apel la cercetarea longitudinală, sau la combinarea cercetării sociologice cu abordarea istorică a procesului studiat. În cazul nostru această ultimă formulă este mai adecvată pentru a ajuta la înțelegerea esenței lucrurilor.

Nici o ocupație nu este bună și nu trebuie salutăată. Știința istoriei probabil că va izbuti să clarifice lucrurile și-n zona fostului imperiu țarist și apoi sovietic, unde orice acaparare de teritorii era prezentată ca o „eliberare”.

În raportul trimis lui Alexandru I de amiralul *Ciceagor* întâlnim unele elemente ce arată tactica și strategia ce vroiau să le folosească unele cercuri din jurul țarului referitor la Basarabia.

„Basarabia este o țară frumoasă, ea ne aduce mari foloase, dar trebuie să o lășăm să se odihnească cîtăva vreme. Am încercat să dau locuitorilor acestui ținut cîteva privilegii mai mult decît vecinilor... Ei sînt scutiți de dări timp de trei ani, în loc de doi, după cum glăsuiește tratatul de pace pentru Moldova; sînt scutiți de recrutare, căci de fapt populația este rară și o astfel de măsură, în loc să mai aducă locuitori, i-ar face să fugă și pe cei care sînt. Mă silesc să fac să simtă blîndețea stăpînirii Majestății Voastre, care se întinde nu numai la care au mai dinainte fericirea să se știe de ea, dar și la cei a căror averi au căzut în partea ei”.

Și totuși influența rusească se exercită prin „Sfatul Obștesc” sau prin „ispravnicii ținuturilor”, care erau pămînteni, însă numiți de Guvernator din rîndul celor ce erau credincioși rușilor.

Această stare, să-i zicem „blîndă”, a durat pînă la urcarea pe tron a țarului Nicolae I, care, în 1828 abrogă „așezămîntul obrazovaniei oblastei Basarabiei”, înlocuindu-l cu faimosul „*Regulament*” al lui *Voronzov*, desființînd deci autonomia Basarabiei, înlocuind legiurile moldovenești prin cele rusești și introducînd limba rusă în toate actele publice.

Din punctul de vedere administrativ nu mai era aproape nici o deosebire între ocîrmuirea Basarabiei și cea a celorlalte gubernii rusești. Întreaga viață publică se rusificase și agenții acestei rusificări erau cinovnicii ruși, începînd cu guvernatorul general pînă la cel din urmă zapciu¹.

* Comunicare ținută la Reuniunea științifică internațională „*Relații interetnice — domeniu de cercetare științifică*”, Chișinău, 18—20 iunie 1992.

¹ Apud, Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1991, p. 189.

Cu toate eforturile făcute pentru a schimba structura națională a populației din Basarabia prin colonizare, în 1856 circa 76% erau moldoveni, iar 24% neromâni. Se recurge și la transmutare prin împroprietărirea moldovenilor în zona Caucazului, mai ales în preajma Cutais-ului, în special a moldovenilor din părțile Hotinului și Orheiului.

În 1871 Basarabia a pierdut caracterul de regiune privilegiată devenind „gubernie” rusă, fiind condusă și administrată după legile rusești. Tot ce s-a făcut era ostil elementului românesc și a urmărit înlocuirea vieții spirituale a moldovenilor cu cea a rușilor.

În 1890 *Alexandru III* îl însărcinează pe *Batiușcov* să vadă de ce moldovenii din Basarabia se rusifică anevoie și în proporții reduse. Concluziile acestuia sînt clare: „Noi spunem hotărît — scria el — că nu numai în fundul Basarabiei, unde Basarabia a rămas întregă românească, dar chiar la Chișinău am întilnit moldoveni care nu știau un cuvînt rusește. Dacă voim ca populația rusească să nu se românizeze, dacă voim ca Basarabia să nu ajungă obiectul dorințelor și agitațiilor româno-file, atunci trebuie ca prin mijlocul școalelor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țărani moldoveni să devie ruși”².

Programul Imperiului țarist era clar, urmat cu perseverență, însă efectele nu erau cele scontate.

A venit puterea sovietelor care a dat multe speranțe celor înrobiți. Și de ce se temuse țarul și cercul său s-a realizat! Basarabia a revenit la mamea. Statul Țării a hotărît unirea cu România. Dar imperiul și-a schimbat doar culoarea nu și năravul. Tratatul secret sovieto-german, prin care se stabilea o nouă împărțire a Europei, viza și răpirea Basarabiei, fapt ce s-a întîmplat în 1940. Urmează al doilea război mondial și Tratatul de la Paris, prin care puterile aliate dau recompensă lui Stalin exact cele prevăzute în Tratatul Ribentropp-Molotov, plus o întinsă zonă din Europa în care URSS să-și manifeste influența; aceasta este ceea ce mai tîrziu s-a numit „Lagărul socialist”.

În interiorul celui mai mare și mai puternic stat totalitar din istorie, Iosif Visarionavici Stalin, cel care are pe conștiință zeci de milioane de crime, începe „să pună ordine”: sînt mutate din locurile de baștină populații masive, o parte din acestea dispar fără a apărea vreodată în fața unei instanțe de judecată. Sînt vînați, în zona Basarabiei în special, intelectualii care mai rămăseseră în teritoriu, bunii gospodari și toți cei ce manifestaseră simpatie pentru România sau serviseră, în vreun fel, în administrația românească. Siberia și gulagurile ei au constituit ultimul domiciliu al multor zeci și sute de mii de moldoveni. Alții n-au mai ajuns acolo, pentru că organele de represiune au găsit de cuviință să folosească gloanțele și gropile cu var pentru a face să le dispară urma. În anii '46—'47 a venit și seceta care a facilitat dictaturii totalitare să întreprindă și alte acțiuni contra celor care erau suspectați că vor să-și păstreze ființa națională. Și iarăși au fost decimați. Dacă literatura de specialitate face unele precizări în legătură cu drama ucrainenilor, drama moldovenilor abia a început să fie studiată*.

Ideea lui *Alexandru III* de la sfîrșitul secolului XIX de a rusifica măcar jumătate din țărani moldoveni este reluată de conducerea sovie-

² *Ibidem*, p. 211.

* Vezi: Larisa Turea, Valeriu Turea, *Cartea foamei*, Universitas, Chișinău, 1991.

tică de la Kremlin și se fac eforturi pe mai multe planuri pentru a fi realizată, dintre acestea amintim : transferul de populații — mutarea moldovenilor sub diferite forme și înlocuirea lor cu specialiști ruși ; schimbări structurale în învățământul de toate gradele pentru a se realiza o sovietizare și o rusificare profundă ; înlocuirea unor obiceiuri și ritualuri specifice culturii române cu altele care trebuiau să fie specifice lui „*Homus sovieticus*” ; declanșarea unor schimbări profunde în mentalitatea oamenilor, care ar fi putut avea ca rezultat transformarea fiecăruia într-un executant-orb, într-un mecanism care să îndeplinească perfect indicațiile. Este vorba despre ceea ce mai târziu a fost cunoscut sub numele de procesul de mancurtizare.

Pentru a demonstra valabilitatea celor zise, vom da câteva exemple, utilizând datele statistice oficiale destul de incomplete, cenzurate și trucate. În domeniul învățământului și al instruirii forței de muncă :

Numărul studenților din diferite forme ale învățământului superior socotit la 10 000 din populația republicii era, la începutul anului școlar, următorul : în 1960/61 doar 63 față de 124 în RSFSR sau 134 în Gruzia, sau 106 în Armenia și 111 în Estonia. În 1971/71 numărul acestora ajunsese la 119 în Moldova, pe când în RSFSR era de 204, Gruzia — 186, Armenia — 211, Estonia — 158, Azerbaidjanul 188, Kirghizia 159.

În ceea ce privește componența națională a lucrătorilor științifici în Moldova în 1960, în condițiile în care în structura populației cea. 65% erau moldoveni și cea. 35% toate celelalte naționalități, întilnim următoarea situație : 516 moldoveni, 857 ruși, 282 ucraineni, 259 evrei etc. Deci dintr-un total de 1999 lucrători științifici doar 516 erau moldoveni, adică circa 1/4 din total.

În 1971 se produsese o oarecare schimbare, adică din 5 962 lucrători științifici doar 2 185 erau moldoveni, adică ceva mai mult de 1/3 din total, față de 2/3 cât reprezentau ei în structura populației țării³. Aceeași situație este valabilă și în privința efectivului de studenți. Folosim datele anului universitar 1972/1973, când din totalul de 42 833 studenți doar 25 753 erau moldoveni⁴.

Timp de decenii caracterul vicios al sistemului de învățământ superior din Moldova a dus la o situație în care cota specialiștilor cu studii superioare din economia națională la 1 000 de băștinași printre moldoveni este cea mai joasă în comparație cu alte naționalități din URSS și alături, conform datelor din 1970, cifra de 12 persoane (a se compara cu rușii — 31, azerii — 37, estonienii — 35, letonii — 30, georgienii — 48). Corespunzător, cota persoanelor de etnie moldovenească în numărul lucrătorilor, care ocupă posturi de conducere și a specialiștilor din economia națională nici pe departe nu reflectă (datele sînt din 1985 și situația nu s-a schimbat radical încă) cota moldovenilor în populația republicii ; în medie cifrele sînt de, respectiv 47% și 51,9%, iar în unele ramuri este cu mult mai mică, de exemplu : Gosstroï — 12,2% și respectiv 33,3% Minmebeliprom — 14,4% și 39%, Goscomtrud — 17,6% și 32,6%, Minlegprom — 19,9% și 24,3%, Monstroimaterial — 20,6% și 23,3%,

³ *Narodnoe obrazovanie, Nauka i cultura Moldavskoi SSR*, „Statisticeskii sbornik”, Kișinev, 1972, p. 94—95, 122.

⁴ *Narodnoe obrazovanie, nauka i cultura Moldavskoi SSR 1924—1964*, „Statisticeskii sbornik”, 1974, p. 85.

Uprribhoz — 23,7% și 29,1%, Moldglavgern 26,5% și 41,1%, Minavtotrans — 27,9% și 34,9%, Gossnab — 27,6% și 42,1%, Minvodhoz — 29,4% și 33,7% etc.

Cum de s-a putut ajunge la o asemenea situație? Credem că două au fost căile: prima, prin „importul” muncitorilor din Rusia, socotiți ca „specialiști” și „exportul” moldovenilor în alte republici unionale; a doua, prin pervertirea sistemului de învățământ, ajungându-se ca numărul grupelor de predare în limba română, mai ales în instituțiile care au menirea să pregătească specialiști pentru dezvoltarea Moldovei (Institutul Politehnic, Institutul Agricol, Institutul de Medicină), în toți acești ani, a fost extrem de mic. De exemplu, în anul de învățământ 1988/1989 numărul grupelor moldovenești la Institutul Politehnic din Chișinău constituia doar 6,8%, iar la Institutul de Medicină — după ce în 1971 aceste grupe au fost lichidate odată cu predarea unor cursuri și în limba română au fost redeschise doar în 1987. Pe lângă aceasta, în 1991 Ministerul Învățământului din Moldova finanța studiile a 933 studenți care învățau în Republicii din Cadrul fostei URSS în limba rusă sau ucraineană.

La nivelul anului 1991, chiar dacă unele grupe erau formate din moldoveni, nu peste tot și nu toate disciplinele erau predate în limba română, indiferent că este vorba de învățământul superior sau cel tehnico-profesional. Spre exemplificare arătăm că în anul școlar 1990/1991, la școala tehnico-profesională Nr. 1 din Chișinău, unde 80% din contingent erau moldoveni, în cele 7 grupe nu toate obiectele se predau în limba română, din cele 18 grupe 7 sînt moldovenești, însă la zețari și tipografi s-a petrecut la limba română doar în 1991/1992.

La școala tehnico-profesională Nr. 6 din Tighina, din cele 20 de grupe, doar una era moldovenească, limba de predare este rusa; iar pentru viitor se prevede formarea numai de grupe ruse; la Nr. 8 din același oraș din 22 grupe, una este moldovenească, cînd 70% din populația școlară de aici era moldovenească. La școala Nr. 7 din Chișinău din cele 21 grupe 5 sînt moldovenești, încă numai în 2 grupe se predă cîte 2 obiecte în limba română. La Tiraspol, la școala Nr. 20 din cele 18 grupe 3 erau moldovenești, și se învăța în limba română un obiect de specialitate și la învățământul unul de producție. Tot la Tiraspol, la șc. Nr. 22 sînt 15 grupe, și niciuna moldovenească, deși 40% din contingent sînt moldoveni. Șc. Nr. 57 din Camenca avea 7 grupe, toate mixte, însă cu limba de predare rusă. Abia în 1991/92 s-a constituit o școală — din cele 25 cu limba de predare română, însă pentru copii cu defecte fizice și deficiențe în dezvoltarea intelectuală⁵.

Mă opresc însă doar asupra cîtorva aspecte ce privesc fondul de carte în bibliotecile publice din Republica Moldova, inclusiv Biblioteca Națională și Biblioteca pentru copii „Ion Creangă”.

Date în care poți avea încredere avem doar începînd cu 1989, cînd a început un proces de redresare. Din totalul de 28 390 000 cărți, cît reprezintă fondul total, doar 8 370 000 erau în limba băștinașilor, adică limba română scriere chirilică sau latină. Deci la cca. 65% din populație, cît reprezentau moldovenii, reveneau 29,4% din fondul de carte; iar la cca. 35% din populația minorităților naționale reveneau 69,4% din fondul

⁵ Culegere de date despre școlile de cultură generală, 1991, Partea a I-a, Chișinău, p. 24—25

de carte. În 1991 s-a ajuns că la cele 2/3 din populația Republicii Moldova, cit reprezentau moldovenii, să fie la dispoziția lor mai puțin de 1/3 din fondul de carte în limba lor (adică 31,4%), 67,4% fiind carte în limba rusă, iar 0,8% fondul de carte în limbi străine (altele decât rusa). În anul 1991 numărul de cărți în limba maternă pe cap de locuitor se distribuie astfel : pentru moldoveni — 3,2; pentru ruși — 33,3; pentru găgăuzi — 0,02; pentru bulgari și ucraineni — 0,08. Poate că aici se găsește și una din sursele importante ale procesului de rusificare aproape totală a acestor populații. O analiză a fondului de carte din bibliotecii ne-ar arăta situații și mai grave. Iată de ce mă întreb, oare mai este nevoie să arătăm că prin aceasta se urmărește și se mai urmărește rusificarea la toate nivelurile? Este adevărat că Ministerul Învățământului și Științei precum și cel al Culturii și cultelor au luat o serie de măsuri pentru a face corecturile necesare, însă ele trebuie aplicate pe un termen mai îndelungat, pentru a evita lezarea unor drepturi ale minorităților. De altfel, unii se plâng deja de încălcarea dreptului lor de a păstra veșnic funcții la care aspiră și asupriții de odinioară, acum socotind că au și trebuie să aibă și ei dreptul de a aspira măcar la funcții ce trebuie ocupate după competență și nu prin moștenirea hotărâtă cândva și de undeva din afara țării.

Așadar, considerăm că dacă cineva este îndreptățit să ceară egalitate cu ceilalți, să-și revendice drepturile de om ce trăiește într-o societate democratică, atunci aceștia sînt moldovenii.

Prof. univ. dr. OVIDIU BĂDINA
Directorul Institutului Național de
Sociologie Chișinău, Republica Moldova